

İtkin düşmüs vətəndaşlarımızın taleyinin aydınlaşdırılması mühüm və təxirəsalınmaz vəzifədir

"Təəssüf ki, Ermənistan beynəlxalq humanitar hüquqdan irəli gələn öhdəliklərini kobud şəkildə pozaraq itkin düşmüs şəxslərin taleyi və kütləvi məzarlıqların dəqiq yeri haqqında məlumatları Azərbaycan tərəfinə təqdim etmir. Bunun səbəbləri aydındır. Ermənistan hesab edir ki, bununla tərəfdiyi hərbi cinayətlərin, vəhşiliklərin üstü açılaçagy. Beynəlxalq ictimaiyyət itkin düşmüs şəxslərin taleyinə və kütləvi məzarlıqlar da məlumatların Azərbaycan tərəfinə təqdim edilməsi möqsədilə Ermənistana təzyiq göstərməlidir. Bu, sərf humanitar məsələdir və onun siyasişdirilməsi yolverilməzdir. İtkin düşmən şəxslərin taleyinin müəyyənləşdirilməsi Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərinin normallaşdırılması baxımından da vacibdir. Bu sahədə əməkdaşlıq effektiv etimad qu-ruculuğu tədbirlərindən biri ola bilər".

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Avgustun 30-u dünyada Beynəlxalq İtkinlər Günü kimi qeyd edilir. İtkinlər günüün təsis edilməsi ilə bağlı ilk təşəbbüs 30 avqust 2007-ci ildə Filippində itkin düşmüs şəxslərin ailə üzvləri tərəfindən irilə sürülmüşdür. Bir il sonra, 2008-ci ilin avqust ayında bu təşəbbüs dünya ictimaiyyəti tərəfindən ciddi dəstək almış və səbəbindən asılı olmayaraq, itkin düşmüs bütün şəxslərin anim gününə qeyd edilməsinin zəruriliyinə dair ümumi fikir formalasdırılmışdır.

Problemin həssas və humanitar xarakteri olması nəzərə alınaraq, həmin dövrde Birleşmiş Millətlər Təşkilatında (BMT) bu təşəbbüsle bağlı bir sıra müzakirələr və fikir mübadiləsi aparılmışdır. Müzakirə və təhlilərin yekunu olaraq, BMT Baş Assambleyası tərəfindən 21 dekabr 2010-cu ildə qəbul edilmiş qətnamə ilə hər ilin 30 avqust tarixinin Beynəlxalq İtkinlər Günü kimi qeyd ediləsi qərara alınmışdır.

İnsanların itkindişmə səbəbləri müxtəlifdir. Lakin öten dövrlərin tarihi göstərmisdir ki, on cəox itkindişmə halları silahlı münəqışlər zamanı baş verir. 1992-ci il fevralın 26-da Ermənistan ordusu və terrorçu-quldur birləşmələri tərəfindən Azərbaycanın Xocalı şəhərində dinc əhalisi qarşı törədilmiş soyqırımı akti qeyd olunaraq bariz nümunədir.

Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsinən (BQXK) Azərbaycan Respublikası Əsir və itkin düşmüs, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyasına (Dövlət Komissiyası) verilmiş məlumatlara görə, hazırda silahlı münəqışlərlə bağlı dünyada 239 min 700 nəfər itkin düşmüs şəxs kimi qeydiyyata alınmışdır. Ayndıñ ki, bu, kiçik rəqəm deyil və hər sayın arxsında bir itkinin və onun onlarca yaxın qohumunun uzun illər davam edən iztirablı taleyi, acı həqiqəti dayanır.

Məlumdur ki, 1988-ci ildən etibarən Ermənistanın Azərbaycana qarşı irolu sürdüyü osassız orazi iddiaları və həyata keçirdiyi işgal faktı ilə bağlı ölkəmiz silahlı münəqışəyə cəlb edilmiş və bunun da nəticəsində geniş-miqyaslı humanitar fləkətə üzəşmişdir. Münəqış davam etdiyi müddətdə Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən etnik təmizləmə və soyqırımı cinayətləri töredilmiş, mülki azərbaycanlı əhali kütləvi şəkildə qətə yetirilmiş, əsir-girov götürüldükdən sonra qeyri-insani şəkildə saxlanılaq dəhşətli işgancorlo və məhrumiyətlərə, humanizm prinsiplərindən kənar rəftərə məruz qoyulmuşdur. Bütün bu hallar xeyli sayıda soydaşımızın itkin düşməsinə və taleyinin bu günə kimi qeyri-müəyyən qalmasına səbəb olmuşdur.

Dövlət Komissiyasında 01.08.2024-cü il tarixinə olan məlumatlara əsasən, Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində 3 min 968 nəfər itkin düşmüs şəxs kimi qeydiyyata alınmışdır. Onlardan 3 min 962 nəfəri Birinci Qarabağ məharibəsində, 6 nəfəri isə Vətən məharibəsində itkin düşmüşdür.

3 min 968 nəfərdən 3 min 202 nəfəri hərbçi, 766 nəfəri mülki şəxslərdir. Mülki şəxslərdən 69 nəfəri yetkinlik yaşına çatmışlar, 283 nəfəri qadın, 334 nəfəri ahlı yaşı şəxs olmuşdur.

Birinci Qarabağ məharibəsində itkin düşmüs şəxslərdən 872 nəfər, o cümlədən 29 uşaq, 98 qadın və 112 ahlı yaşı şəxs əsir-girov götürülmüşdür. Ermənistan bu şəxslərin saxlanılması faktını beynəlxalq təşkilatlardan gizlədərək onların sonrakı taleyi barədə məlumat verməkdən müxtolif bəhənələrə boyun qaçırmışdır.

Bu sahədə on ciddi və təzkibedilən fakt issə 1998-ci və 2001-ci illərdə BQXK-nin Dövlət Komissiyasına təqdim etdiyi məktublarda adları qeyd edilən 54 azərbaycanlı ilə bağlıdır. Həmin materiallara əsasən, intensiv hərbi əməliyyatların gedişində Er-

mənistan hərbçiləri tərəfindən əsir-girov götürülmüş və itkin düşmüs vətəndaşlarımızın taleyi ilə bağlı məsələlər hər zaman Ulu Önder Heydər Əliyevin, daha sonra möhtərem Prezident cənab İlham Əliyevin daimi diqqət mərkəzində olmuşdur.

Məharibə qurbanlarının, xüsusən də əsir-girov götürülmüş və itkin düşmüs vətəndaşlarımızın taleyi ilə bağlı məsələlər hər zaman Ulu Önder Heydər Əliyevin, daha sonra möhtərem Prezident cənab İlham Əliyevin daimi diqqət mərkəzində olmuşdur.

Vətən məharibəsindən sonra cənab Prezident bütün aidiyəti platformlarda Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində itkin düşmüs şəxslər problemini qaldırmışdır. 2021-ci ilin sentyabr ayında keçirilən BMT Baş Assambleyasının 76-ci sessiyasının illik ümumi müzakirələrində çıxış edən Prezident İlham Əliyev bu məsələni diqqət qədərdir. "Birinci Qarabağ məharibəsi nəticəsində 4 minə yaxın vətəndaşımız itkin düşmüşdür. Ermənistan onların taleyi ilə bağlı bizə məlumat verməlidir. Bizdə olan etibarlı məlumatlara əsasən, onların demək olar ki, hamısı işgancılara məruz qalaraq qətə yetirilib və beynəlxalq humanitar hüquqa zidd olaraq Ermənistan ordusu tərəfindən kütləvi məzarlırlarda basdırılıb. Ermənistan hərbi cinayətkarları tərəfindən qətə yetirilmiş 12 mülki şəxsin qalıqları 2021-ci ilin aprel ayında işğaldan azad olunmuş Kəlbəcər rayonunun Başlibel kəndində kütləvi məzarlırlarda tapılıb. Beynəlxalq hüquq və BMT Nizamnaməsinə əsasən, Ermənistan dövlət səviyyəsində Azərbaycana qarşı hərbi təcavüz və digər ağır cinayətlərə görə məsuliyyət daşımışdır".

İnteqrasiya işlərinin aparılması ilə itkin vətəndaşlarımızın taleyinə aydınlaşdırılmışdır. Ermənistanın 2021-ci ilin fevral ayında işğaldan azad olunmuş Kəlbəcər rayonunun Başlibel kəndində kütləvi məzarlırlarda tapılıb. Beynəlxalq hüquq və BMT Nizamnaməsinə əsasən, Ermənistan dövlət səviyyəsində Azərbaycana qarşı hərbi təcavüz və digər ağır cinayətlərə görə məsuliyyət daşımışdır.

Bundan başqa, aidiyəti dövlət qurumları tərəfindən aparılmış axtarışlar nəticəsində cari ilin iyul ayının 3-də Kəlbəcər rayonu, İstisu qəsəbəsindəki Yüzbulqaya yayığının ərazisində tapılmış meyit qalıqlarının eksperitizasiyası nəticəsində onların 3 mart 2022-ci ildə hava şəraitinin qəfi dəyişməsi səbəbindən istiqaməti itirərək itkin düşmüs Azərbaycan Ordusunun iki əsgərinə aid olduğu müəyyən edilmişdir. Bununla da meyit qalıqları eyniləşdirilmiş itkin şəxslərin sayı 151 olmuşdur.

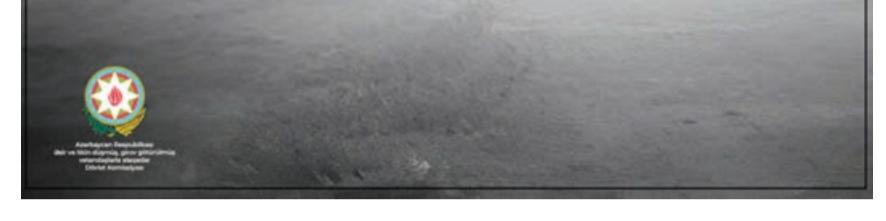
Qazıntılar zamanı aşkarlanmış meyit qalıqlarının ilkin tedqiqi zamanı insanların dini ayinləre riayət olunmadan, xaotik halda basdırılmış, sümükələrin üzərində küt, iti və kəsici aletlərlə yetirilmiş xəsərətlər, gülə izləri, əsgər çəkmələri və digər artefaktların aşkarlanması, o cümlədən antropoloji müayinələr bu şəxslərin Birinci Qarabağ məharibəsində itkin düşmüs azərbaycanlılara aid olduğunu deməyə əsas verir. Hazırda aşkar edilmiş digər meyit qalıqlarının eyniləşdirilərək istiqamətində Dövlət Komissiyası tərəfindən zəruri işlər davam etdirilir.

Eyni zamanda öten dövrde bu sahədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı müvafiq tədbirlər həyata keçirilmişdir. Dövlət Komissiyasının müraciətinə əsasən, "Azərbaycan Respublikasında dövlət daktiloskopik və genom qeydiyyati haqqında" Qanuna dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 2023-cü ilde müvafiq fərman imzalıdır. Fərmanın əsasən, Azərbaycan Respublikasına qarşı hərbi təcavüz nəticəsində itkin düşmüs şəxslərin bioloji qohumlarından və işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aşkar edilmiş naməlum meyitlərənələdə olunmuş bioloji material və məlumat DNT analizinin aparılması, DNT profilinin əldə olunması və DNT Məlumat Bankında saxlanılması üçün Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin (DTX) Hərbi-Tibb Baş İdarəsinə göndərilir. Bununla əlaqədar, ölkə başçısı tərəfindən ayrılmış vəsait he-sabına çox qısa zamanda DTX-nin Hərbi-Tibb Baş İdarəsində müasir tələblərə cavab verən və zəruri texniki avadanlıqlarla təchiz edilmiş Genetik Araşdırıcılar Mərkəzi yaradılmışdır.

Ermenistanın rəsmi şəxslərinin kütləvi informasiya vasitələrində itkin düşmüs azərbaycanlıların dəfn yeri barədə onlarda məlumatların olğunu bəyan etmələrinə baxmayaq, bu məlumatlar hələ də Azərbaycana təqdim edilmər. Halbuki bu məsələ beynəlxalq təşkilatların vasitəciliyi ilə Ermənistan tərəfinin diqqətinə çatdırılmışdır.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, həzirkı dövrədə erməni işgalindən azad olunmuş ərazilərdə aşkarılmış qazıntılar zamanı 18 kütləvi məzarlıq

30 avqust
Beynəlxalq İtkinlər Günü

tem" məlumatlarının toplanması və mərkəzləşdirilmiş şəkildə idarə olunması üzrə çərçive sazişinə əsasən, itkinlərə aid sorğu anketləri, həmçinin itkin ailələrinin əksəriyyətində bioloji nümunələr toplanmışdır. Bu işdə Qızıl Aypara Cəmiyyətinin könüllü ləyəyə xəyalı şəhərinə təşəvvüs etmişdir. Toplanmış bioloji nümunələrin hamisində DTX-nin Hərbi-Tibb Baş İdarəsinin Genetik Araşdırıcılar Mərkəzində DNT profililləri çıxarılaraq arxivləşdirilmişdir. 2014-cü ildə etibarən ümumiyyətdə 3 min 600-dən artıq itkinin ailə üzvlərindən 11 min 236 bioloji nümunə toplanmışdır.

Bundan başqa, Vətən məharibəsində aparılmış hərbi əməliyyatlar və sonrakı dövrde Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin şəhid ailələri və məharibələrin müvafiqi yolu ilə qarşılıqlı yardım göstərməye çağırılır. Bundan başqa, dövlətlər, hökumətlərərəsər və qeyri-hökumət təşkilatları silahlı münəqış ilə itkin düşmüs şəxslərlə bağlı hal-ları effektiv şəkildə həll etmək üçün əməkdaşlığı, o cümlədən məlumat münəbədiləsi, qurbanlara yardım, itkin düşmüs şəxslərin yeri və şəxsiyyəti-nin müəyyən edilməsi, habelə insan qalıqlarının təpiləsi, müəyyən edilməsi və qaytarılması, eləcə də məzarlıqların müəyyən edilməsi və mü-hafizəsi yolu ilə qarşılıqlı yardım göstərməye təşviq edilir.

Bes il əvvəl BMT Təhlükəsizlik Şurası silahlı münəqışlərdə itkin düşmüs şəxslərlə bağlı 2474 sayılı qətnamənin qəbulu ilə daha qotiyəlli səyərlərin göstərilməsi istiqamətində mühüm addım atdır. Qətnamə problemi qarşısını almaq və həll etmək üçün kompleks tədbirləri ehtiva edir və beynəlxalq humanitar hüquqla bağlı mühüm öhdəlikləri bir dəfə təsdiqləyir. Təhlükəsizlik Şurası qotnamədə itkin düşmüs şəxslər probleminin həlli üçün lazımi tədbirlər görməyə və bu məqsədlə müvafiq yardım göstərməyə təşviq edilir.

2021-ci ildə itkin düşənlər üçün Qlobal Alyansın yaradılması itkindişmə probleminə beynəlxalq diqqətin dəha da artırılmasına təkan vermişdir. BMT-nin 13 üzvü - Azərbaycan, Argentina, Kolumbiya, Xorvatiya, Estonia, Qəmbiya, Küveyt, Meksika, Nigəriya, Norveç, Peru, Koreya Respublikası və İsviçəre bu qrupa daxildir. İtkin düşənlər üçün Qlobal Alyans itkin düşmüs şəxslərlə bağlı halların nəzərə alınmaqla 6 ayadək endirilməsi məsəlesi ilə bağlı 2023-cü ildə Dövlət Komissiyası tərəfindən müvafiq tədbirlərə qarşılanır.

Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev AR Məcəlləsində müvafiq dəyişikliyin edilməsinə dair 13 iyun 2023-cü il tarixli qanun imzalılmışdır. Qanuna əsasən, məhkəmə şəxsin hərbi əməliyyatlarında hələk olduğunu güman etməyə əsas verən halları nəzərə alaraq, onu ikiillik müddət bitməzdən əvvəl, lakin hərbi əməliyyatların qurtardığı gündən altı aydan tez olmayaraq ölmüş əlan edə bilər.

O da məlumdur ki, müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası bir sira beynəlxalq sənədlərə qoşulmuş və bunu ilə bağlı zəruri prosedurların həyata keçirilməsinə nail olmuşdur. Azərbaycan Respublikası 1993-cü ilin aprel ayında beynəlxalq humanitar hüququn əsas mənbələri olan 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevre konvensiyalarını ("Quruda döyüşən silahlı qüvvələrdəki yaralı və xəstələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında", "Dənizdəki silahlı qüvvələrin yaralı, xəstə və gəmi qozasına uğramış üzvlərinin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında", "Hərbi əsirlərlə rəftərə dair", "Mühərribə zamanı mülki şəxslərin qorunmasına dair") və "Silahlı münəqışlər zamanı mədəni servətlərin mühafizəsi haqqında" 14 may 1954-cü il tarixli Haqqā Konvensiyasını qəbul etmiş, bu sənədlərlə bağlı müvafiq qanunlarda qəbul, əidiyyəti qanunlarda uyğunlaşmanın aparılması istiqamətində işlər görmüşdür.

Xüsusiələrə qeyd olunmalıdır ki, Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə görə Azərbaycan Respublikasının azadlığı, suverenliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda hərbi əməliyyatlarla bağlı itkin düşmüs şəxslər də şəhid hesab edildiyindən şəhid ailələri üçün müəyyən edilən bütün imtiyaz və güzəştlər itkin düşmüs şəxslərin ailələrinə də şamil edilir.

Ötən illər ərzində Azərbaycan Respublikası silahlı münəqışlər zamanı itkindişmə hallarının qarşısının alınması və itkin ailələrinin itzibrələrinin azalılması məqsədilə bir sira beynəlxalq təşəbbüslerlə də çıxış etmişdir. 2002-ci ildən Azərbaycanın BMT Baş Assambleyasında "İtkin düşmüs şəxslər" ilə bağlı qətnamələrin

Qəzənfər ƏHMƏDOV,
Azərbaycan Respublikası
Əsir və itkin düşmüs, girov götürülmüş
vətəndaşlarla əlaqədar
Dövlət Komissiyasının katibi